

El llibre es tanca amb els esmentats resums dels capítols en castellà i anglès (p. 210-230 i 232-251), com també amb les breus notes sobre els autors (p. 254).

Albert Llausàs i Pascual

Universitat de Girona

Institut de Medi Ambient

<https://doi.org/10.5565/rev/enrahonar.1162>

ZARKA, Yves Charles, (2014)

Refundar el cosmopolitisme

Traducció de Josep Monserrat Molas i Leire Sales Salvatierra

Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 85 p.

ISBN 978-84-475-4205-5

Més enllà d'una proposta filosòfica, *Refundar el cosmopolitisme* és un veritable manifest (re)fundacional. En aquest breu però fecund assaig, Yves Charles Zarka situa l'estatut de l'ésser humà (del conjunt de la humanitat) en la seva relació amb el món vivent (la Terra i el conjunt d'éssers que l'habiten), com a nucli central d'un cosmopolitisme que ha de ser capaç de respondre i de correspondre a les problemàtiques de la mundialització contemporània; a saber: les crisis migratòries, el terrorisme internacional, la contaminació i el canvi climàtic, entre d'altres. El que tenen en comú aquestes qüestions és la seva dimensió global, atès que ultrapassen les fronteres políticament establertes, alhora que de totes se'n deriva una amenaça real cap a l'existència humana present i futura, en tant que humanitat i, no gensmenys, en tant que éssers vivents de la Terra. És a dir, les conseqüències de l'acció de les persones sobre el medi natural no són alienes a la humanitat mateixa.

Davant d'això, la *responsabilitat cosmopolita* va més enllà de l'alteritat humana, tant pel que fa a l'interior com a l'exterior de les fronteres polítiques. Aquesta responsabilitat s'articula de la humanitat cap a la humanitat i, alhora, de la humanitat cap al conjunt del planeta habitat.

La responsabilitat per la humanitat és aquesta responsabilitat suplementària, indirecta, que s'afegeix a aquella altra, directa, dels nostres actes individuals o col·lectius, privats o públics. Això vol dir que, quan actuem, no només ens comprometem com a homes o com a ciutadans d'un estat determinat davant d'un altre home o d'una col·lectivitat, sinó també com a ciutadans del món davant de la humanitat sencera, solidaris d'aquesta humanitat, lligats al món vivent tot sencer. (p. 9)

D'aquesta manera, entenent el *cosmopolitisme* com una qüestió metapolítica, de conseqüències juridicopolítiques i ètiques, amb un propòsit anterior o fundacional de la resposta filosòfica a les problemàtiques anunciades, Zarka buscarà superar la concepció fenomenològica i egològica del cosmopolitisme antic (estoic) i modern (kantiana), plantejant un pla preoriginari o preegològic envers l'estatut de la humanitat pel que fa a la seva relació amb el conjunt d'éssers vivents i de la *Terra-Sòl*, en termes husserlians. En aquest sentit, se situa com a arrel de les problemàtiques derivades de la mundialització contemporània la voluntat d'*apropiació de la Terra*, que, històricament, s'ha donat fonamentalment a través de la propietat, la conquesta i la sobreexplotació.

Contra aquesta, doncs, cal confrontar-hi un *nou* cosmopolitisme humanista basat en el principi fonamental de la *inapropiabilitat de la Terra*, per tal de repensar la relació de la humanitat envers la Terra, des d'una *responsabilitat cosmopolita*, com ja hem dit. Aquesta perspectiva, preegològica i capaç d'adoptar un aspecte transgeneracional, per tal de garantir l'existència de les generacions futures, serà la font de les aplicacions pràctiques que més tard Zarka deduirà de la idea cosmopolita: el *dret de resistència* i el *principi de precaució*.

Yves Charles Zarka (Tunísia, 1950) és professor de filosofia de la Universitat de la Sorbona i un dels més destacats filòsofs de l'actualitat. Especialitzat en l'estudi de la filosofia política moderna i contemporània, la preocupació central de Zarka arrela en els fenòmens de la més estricta actualitat. *Refundar el cosmopolitisme* cal situar-lo, en aquest sentit, en el marc d'un extens projecte acadèmic que va des de l'estudi dels principals pensadors de la modernitat —com ara Hobbes, Locke, Rousseau, Leibniz i Kant, entre d'altres— fins als reptes filosòfics fonamentals de la nostra contemporaneïtat. Més concretament, tal com s'assenyala al capítol introductori (p. 9-11), «Introducció. La responsabilitat cosmopolita per la humanitat», aquest treball s'emmarca en un projecte més extens, del qual aquest llibre constitueix una primera part. Les altres dues parts que s'anuncien consistiran en un tractat polític i en una ètica (cf. p. 11).

Refundar el cosmopolitisme inaugura, doncs, un projecte que porta per nom *La inapropiabilitat de la Terra*, que n'és alhora la tesi fonamental. Aquesta idea s'anirà vertebrant a través de diverses fases argumentals, que de manera general partiran de la problematització dels principals fenòmens socials, polítics i econòmics del món contemporani, per passar a abordar-los filosòficament a través d'una reconstrucció històrica i filosò-

fica dels conceptes. Com a eines d'anàlisi, Zarka utilitzarà aquestes conceptualitzacions no només per correspondre a la realitat dels fenòmens actuals, sinó també per donar-los una resposta pràctica a nivell jurídicopolític i ètic.

Zarka seguirà, en aquest sentit, una metodologia d'anàlisi molt conscient, segons la qual, per remetre's a l'estudi de la filosofia contemporània, cal tenir una perspectiva històrica de les conceptualitzacions heretades, entenent-les en la seva genealogia, tot partint del seu context fundacional, fins a la seva evolució i rellevància actuals. En altres paraules, l'enfocament metodològic zarkia busca abordar filosòficament la història de la filosofia política, trobant d'aquesta manera un punt de confluència entre les posicions contextualistes i textualistes de l'anàlisi filosòfica que, en termes generals, podrien representar els models epistemològics de Quentin Skinner i Leo Strauss, respectivament.

El llibre està estructurat en un capítol introductori (p. 9-11), cinc capítols centrals (p. 13-71) i una conclusió (p. 83-85). El capítol I (p. 13-16), «Deducció de la idea cosmopolita», consisteix en una aproximació general a la idea del cosmopolitisme, deduint-ne les conseqüències i les possibilitats en relació amb el debat filosòfic. Aquesta qüestió es desenvoluparà al capítol II (p. 17-42), «Exposició de la idea cosmopolita», on Zarka primerament criticarà l'ús que certs autors contemporanis (Ulrich Beck, Isabelle Stengers i Daniel Archibugi, entre d'altres) han fet de la idea del cosmopolitisme en les seves obres. En un primer apartat, titulat «I. Els equívocs del cosmopolitisme contemporani» (p. 17-23), Zarka criticarà, d'una banda, aquells autors que, segons ell, han negligit la reconstrucció històrica de la idea cosmopolita, amb la qual cosa s'han creat «subproductes» filosòfics que poc tenen a veure amb les arrels històriques i filosòfiques del cosmopolitisme. L'equívoc, en aquest cas,

s'il·lustra, per exemple, en la crítica a Bech, segons la qual el sociòleg alemany confondria el cosmopolitisme amb la mundialització.

D'altra banda, Zarka també adverteix sobre els límits de la idea levinasiana d'alteritat, fonamentalment perquè aquesta no permet pensar l'humanisme des d'una perspectiva preegològica, on la humanitat no conformi una alteritat envers la naturalesa (la Terra, el món vivent), sinó que s'hi vegi inscrita de manera preoriginària. Alhora, també critica el fet que de l'alteritat concebuda per Levinas no se'n pugui pensar una responsabilitat de cara a les generacions futures, en relació amb les quals, segons Zarka, seguint la idea de Hans Jonas, les accions humanes presents tindran conseqüències per a l'existència de la humanitat futura, de manera que d'això se'n podria extreure raonablement un deure no només cap a la humanitat i el conjunt del món vivent contemporani, sinó també en relació amb el futur.

Aquest segon capítol, doncs, es desplegarà a través de dos subapartats més, on, seguint la metodologia zarkiana, un cop situada la crítica al cosmopolitisme contemporani, es condueix la reflexió cap a una anàlisi històrica i filosòfica de l'evolució de la idea cosmopolita, per tal de poder delimitar el sentit i l'abast contemporani del terme. A l'apartat «II. El cosmopolitisme antic i modern» (p. 23-34), Zarka analitzarà la genealogia de la idea cosmopolita partint de la concepció estoica del món com a «ciutat comuna dels déus i dels homes», fins arribar a la mutació moderna a través de la filosofia de Kant, on el cosmopolitisme no és existent, sinó una finalitat històrica i jurídica de la humanitat: la rodonesa de la Terra fa inevitable la relació mútua entre éssers humans, de manera que, per tal d'assolir un estat de pau perpètua i universal, cal dissenyar un marc regulador de la relació política entre nacions a partir del pilar i únic contingut fonamental del dret cosmopolita: l'hospitalitat.

Partint de la via kantiana, doncs, Zarka es proposa transformar-la des de dues vessants: la primera mutació, a nivell històric, consisteix en el fet que, mentre la Terra segueixi sent objecte de depredació per part de l'ésser humà, ja no es pot considerar vàlida la visió optimista del progrés. Les conseqüències d'això, com ja hem assenyalat al principi, posen en perill l'existència humana, en tant que éssers vivents inscrits en el correlat terrícol, en un sentit preoriginari i preegològic. Alhora, la segona mutació de la idea kantiana consisteix, com també s'ha comentat abans, en la idea transgeneracional de la responsabilitat cosmopolita, com a «responsabilitat total» (p. 34) de la humanitat present i futura en referència al conjunt del món vivent i, consegüentment, cap a si mateixa. Finalment, doncs, Zarka arriba al subapartat «III. La responsabilitat per la humanitat» (p. 34-52), on desenvolupa aquesta idea tot abordant el principi fonamental del cosmopolitisme contemporani: la inapropiabilitat de la Terra.

La inapropiabilitat de la Terra com a principi fonamental del dret cosmopolita, del qual s'han de deduir els altres drets i deures de la humanitat, és susceptible de renovar el contingut de la idea de ciutadà del món que derivaria d'un dret més fonamental que aquell de la ciutadania estatal. Això no vol dir de cap manera que calgui qüestionar el dret positiu estatal, sinó simplement que, més ençà d'aquest, hi preval un dret del ciutadà del món, per tant de la humanitat. (p. 41-42)

El capítol III (p. 43-60), «Aplicació de la idea cosmopolita (1): El dret de resistència des del punt de vista cosmopolita», i el capítol IV (p. 61-70), «Aplicació de la idea cosmopolita (2): El principi de precaució», consisteixen, tal com suggereixen els títols, en les aplicacions pràctiques de la idea cosmopolita «refundada» per Zarka.

El dret de resistència, d'una banda, representa abans que res una transforma-

ció de la perspectiva kantiana, partint de la concepció metapolítica del cosmopolisme i, per tant, preoriginària. La reflexió zarkiana, coherentment amb la seva metodologia, partirà primer d'aquesta diferenciació entre «I. La política i la metapolítica» (p. 43-46), per passar a una anàlisi històrica i filosòfica de la idea de dret de resistència: «II. La recerca del fonament» (p. 46-55), segons les concepcions del dret de resistència fonamentades teològicament, com a base del vincle social i des d'una perspectiva individual o de l'objecció de consciència. Arran d'aquesta evolució, arriba a «III. El dret cosmopolita de resistència» (p. 56-60), on aquest dret es concep com a metapolític. Segons el principi fonamental de la inapropiabilitat de la Terra, la conseqüència juridicopolítica seria la limitació del dret a la propietat individual i col·lectiva com a forma originària d'apropiació de la Terra. Així mateix, es plantejaria la regulació, i fins i tot l'exercici de la desobediència civil, cap a aquelles activitats que puguin ser legítimament considerades com a depredadores, ja siguin exercides per agents polítics com per agents econòmics.

D'altra banda, la segona aplicació de la idea cosmopolita, pel que fa al *principi de precaució*, seguirà una operació argumental similar. A partir de situar la idea de precaució, en un sentit tan jurídic com moral, Zarka abordarà aquella segona ruptura amb el cosmopolitisme kantian, pel que fa a la idea històrica del progrés, ja no concebuda de manera estrictament optimista, sinó que, lligats al principi fonamental de la inapropiabilitat de la Terra, considerarà aquells límits que s'han d'establir al desenvolupament científic i tecnològic de la humanitat. Aquí, com s'ha comentat, es consideraran tant les generacions presents com les futures de cara a la preservació no només de la humanitat en tant que ella mateixa, sinó de la humanitat en tant que inserida en el conjunt del món vivent. Per tant, el

que proposa Zarka és limitar, a través del principi de precaució, aquelles activitats que poden repercutir en l'existència futura de la humanitat i del conjunt d'éssers de la Terra.

Finalment, arribats en aquest punt, Zarka presenta el capítol v (p. 71-82), «Vers un humanisme cosmopolita», on novament aquesta vegada, a tall de síntesi, repensarà la idea d'humanisme des de la perspectiva cosmopolita per ell (re) formulada. Segons el que ja s'ha anat indicant, aquest nou humanisme cosmopolita parteix d'un estatut de la humanitat diferent del que s'havia concebut a l'antic i modern humanisme: la humanitat no és concebible sense el marc autoreferencial terraquí i, per tant, és inseparable del conjunt del món vivent. D'aquí que els deures morals de l'humanisme cosmopolita abracin una responsabilitat «total», no només pel que fa als éssers humans, sinó també envers el conjunt d'éssers vius. Així mateix, l'humanisme contemporani parteix d'una visió històrica que va més enllà de la generació present, estenent la seva responsabilitat envers les generacions futures. Els drets humans, doncs, componen el nucli central d'aquest nou humanisme cosmopolita, especialment aquells que tenen una dimensió cosmopolítica, com ara la llibertat de moviments (el vigent principi kantian de l'hospitalitat), o aquells que busquen assegurar-ne la subsistència material present i futura, i consegüentment la preservació de l'entorn i dels recursos que puguin assegurar l'habitabilitat de la Terra.

Així doncs, arribats a l'epíleg (p. 83-85), «Conclusió. Del cosmopolític al polític: de la frontera, l'estranger, l'emigrant», Zarka explorarà les conseqüències polítiques i jurídiques d'aquesta concepció «refundada» del cosmopolitisme contemporani. Sens dubte, per arribar a pal·lar les dimensions de la proposta zarkiana que queda inaugurada a través de *Refundar el cosmopolitisme*, caldrà se-

guir les elaboracions subsegüents anunciades per l'autor mateix en relació amb el tractat polític i l'ètica, on es pot esperar una concreció més gran d'alguns aspectes anunciats. Per exemple: les limitacions de la propietat privada i pública o bé els dilemes ètics i jurídics que se'n desprenen, com seria la possible defensa de la ingerència humanitària (cf. p. 16), apel·lant al principi de responsabilitat

cosmopolita i, concretament, al dret de resistència cosmopolita.

Aquestes qüestions, entre d'altres, queden obertes i alhora ben traçades en aquest llibre, de manera que caldrà esperar que, en la culminació del conjunt del projecte de *La inapropiabilitat de la Terra*, fructifiqui una proposta que, més enllà de la reflexió filosòfica, es concreti també en una dimensió pràctica, jurídica i política.

Roger Castellanos Corbera

Universitat Autònoma de Barcelona

<https://doi.org/10.5565/rev/enrahonar.1184>

ESCOHOTADO, Antonio (2015)

Frente al miedo

Edición de Guillermo Herranz

Barcelona: Página Indómita, 627 p.

ISBN 978-84-943664-6-8

Pensar en Antonio Escohotado es pensar en libertad y en verdad. El filósofo, conocido por una vasta producción ensayística, a menudo considerada incendiaria por su tono sincero y demoledor, nos sorprende, una vez más, con otra dosis de sinceridad intelectual y reveladora. En un momento en el que el miedo acecha por varios frentes —miedo al porvenir político, social, económico, e incluso moral, no solo de nuestro país, sino del mundo entero—, Escohotado se planta de nuevo para reivindicar la libertad como único y verdadero antídoto frente al miedo. El autor de *Historia general de las drogas*¹ vuelve a despertar polémica, vuelve a meter el dedo en la herida, analizando nuestra relación con el miedo y su origen geminal. Al final, siempre llega a la misma conclusión: la

libertad es una condición imprescindible para dar lugar a un inteligencia independiente, que es el arma necesaria para disolver los miedos.

*Frente al miedo*² empieza con una cita de la obra *La Emboscadura*, del filósofo Ernst Jünger: «El auténtico problema es que una mayoría no quiere la libertad y aún le tiene miedo. Para llegar a ser libre hay que ser libre, pues la libertad es existencia, concordancia consciente con la existencia, y es el placer, sentido como destino, de hacerla realidad»³. Estas palabras definen el camino que ha recorrido Antonio Escohotado durante su vida, siempre fiel a la libertad que comporta el conocimiento. En la obra *Frente al miedo*, Guillermo Herranz traza los caminos para mostrarnos el pensamiento de Escohotado mediante una recopilación de

1. Antonio Escohotado (1983). *Historia general de las drogas*, Madrid, Espasa.

2. Antonio Escohotado (2015). *Frente al miedo*, Barcelona, Página indómita.

3. Ibídem, 72.